

Рамазанов Ш.Ш.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Левітас Ф.Л.

Київський університет імені Бориса Грінченка

22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ В ІСТОРИЧНИХ ФАЙЛАХ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Події Другої Світової війни та її складова – німецько-радянська війна не втрачають значення понад 75 років після завершення і залишаються полем для складних наукових дискусій у суспільстві. Історичні уроки трагедії минулого необхідно вивчати з усіх боків і об'єктивно інтерпретувати. Європейський вибір України спонукає вітчизняних учених не ігнорувати ґрунтовні військово-історичні дослідження фахівців ближнього та далекого зарубіжжя, і результати цих об'єктивних досліджень необхідно враховувати в сучасному українському історичному дискурсі. Характеристики та оцінки зарубіжних колег важливі не лише з огляду на реконструкцію історичних подій, а й з науково-пізнавального погляду дослідження Другої Світової війни, подолання різноманітних міфів та політичних упереджень.

У ретроспективних оцінках інформація, що міститься в статті, стосується безпеки сучасної України, оскільки вона демонструє, які політичні, військові та пропагандистські інструменти може реалізувати агресор.

У статті розкривається широкий спектр проблем: політико-дипломатичні маневри СРСР і Німеччини напередодні війни, стратегічні плани РСЧА і Вермахту, події на німецько-радянському фронті в червні – грудні 1941 р., висвітлені в зарубіжній історіографії, насамперед в англо-американській та німецькій.

Автори статті дійшли висновку, що стан сучасних військово-історичних досліджень в Україні чітко контрастує з наявними зарубіжними наративами. Тому зарубіжний досвід та історичні практики колег з ближнього і далекого зарубіжжя дають змогу суттєво розширити поле наукового дискурсу, наповнити його змістовним матеріалом і, з погляду плюралізму думок, дати коректні відповіді на проблемні питання.

Ключові слова: зарубіжна історіографія, німецько-радянська війна, РСЧА, Вермахт, «блискавична війна», план «Барбаросса», Голокост.

Постановка проблеми. Європейський вибір України спонукає сучасних істориків обов'язково враховувати значущий зарубіжний наратив, досвід іноземних колег, побудований на незаперечних історичних матеріалах і цікавих аналітичних розвідках. Цей науковий алгоритм доволі актуальний для сучасної України в кількох аспектах. З одного боку, виникає чудова можливість компаративно поглянути на сучасні досягнення української і зарубіжної історіографії, порівняти їх, визначити вагомні матеріали, які потрібно долучити до наукового дискурсу. З практичного боку, матеріали про минулу війну мають безпекове значення для сучасної України з погляду розуміння того, які військові, політичні, стратегічні та пропагандистські заходи може використовувати агресор. І хоча в історії не існує прямих аналогій, досвід війни і перемоги над ворогом залишається пізнавальним і значущим.

Література. Враховуючи, що градус наукової полеміки в Україні навколо подій німецько-радянської війни залишається високим, є вагомий сенс дослухатися до роздумів зарубіжних колег, наприклад українсько-канадського історика С. Єкельчика, який вважає, що в сучасних битвах за історію неможливо спиратися тільки на дві дослідницькі моделі: радянську-пострадянську (тобто, російську) чи націонал-радикальну, адже жодна з них не відповідає гуманістичним традиціям ХХІ ст. І тому ці два наративи не є єдиним способом думати про війну [15, с. 28–29]. Характеристики та оцінки зарубіжних науковців важливі не тільки з погляду реконструкції історичних подій, а і з наукових та пізнавальних перспектив дослідження Другої Світової війни.

Високу наукову активність у дослідженні історії війни виявили історики ближнього і даль-

нього зарубіжжя. За вісім післявоєнних десятиліть з'явилась значна кількість авторських творів, без яких важко уявити історіографію 1939–1945 рр. Вагомими науковими працями відзначились: В. Черчилль, Б. Ліддел-Гарт, А. Кларк, У. Ширер, О. Верт, П. Карель, Л. Дейтон, Б. Александер, Д. Гланц, Г. Якобсен, М. Гейстингс, Т. Гунчак, С. Екельчик та ін.

Мета публікації: репрезентувати найважливіші історичні реконструкції та напрацювання дослідників США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини, які присвятили публікації передню і початку німецько-радянської війни.

Враховуючи суперечливий характер вивчення історії Другої світової війни в Україні, автори публікації поставили перед собою два дослідницьких завдання.

1. Визначити найважливіші досягнення і результати зарубіжних істориків, провести контент-аналіз їх найбільш значущих історичних праць.

2. Проілюструвати погляди іноземних колег на найбільш подразливі і травматичні сторінки історії німецько-радянської війни, які не можна залишати за дужками сучасних історичних дискусій.

Три спеціальні методи дослідження (історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-статистичний) в сукупності з загальними науковими методами (аналізу, синтезу, критичного методу) дали можливість авторам цієї публікації розглянути складні історичні події на перетинах науковості, історизму, об'єктивності, відкидаючи політичну заангажованість та особисту упередженість.

Передень німецько-радянської війни в зарубіжних нарративах. За часів Третього Рейху Г. Раушнінг був людиною з найближчого оточення Гітлера. Саме тому мав нагоду вести різноманітні записи висловлювань або виступів фюрера. Так гітлерівський високопосадовець залишив важливі свідчення щодо мотивів дій Гітлера в червні 1941 р.: сутність гітлерівської політичної та військової доктрини полягала в приєднанні до Третього Рейху територій Британської імперії, знищенні СРСР як держави з колонізацією в подальшому його теренів. Війну проти Великої Британії та СРСР нацистський лідер вважав боротьбою між двома світовими порядками, ідеями й цінностями [25, с. 340]. Прихильники концепції про превентивну війну Гітлера зазнають повного фіаско під тиском аргументів сучасного американського історика Т. Снайдера.

Американський експерт переконливо доводить, що програвши першу «Битву за Англію», Гітлер схилився до повної авантюри – нападу на СРСР, наразившись таким чином на війну на два фронти, залишивши у себе в тилу непереможну британську армію і непорушну волю Вінстона Черчилля та народів Великої Британії продовжувати боротьбу з нацизмом [26, с. 76–77]. Для об'єктивної оцінки передня й початку німецько-радянської війни вагомими є дослідження німецьких істориків. Відомий німецький історик Х. Грайнер звертає увагу на дві важливі історичні обставини, що передували здійсненню плану «Барбаросса». Обставина перша: пакт про ненапад з СРСР Гітлер розглядав як засіб збереження свободи дій на Заході. Ставився до нього як до тимчасового компромісу зі Сталіним, до того часу як випаде нагода остаточно розрахуватися з СРСР. Політичний і світоглядний антагонізм Гітлера до Сталіна ніколи не зникав, а бліцкриг проти СРСР був тільки питанням часу. Обставина друга: Гітлер максимально намагався використати віру Сталіна в непорушність радянсько-німецьких договорів, тому вимагав від свого політичного та військового оточення до 22 червня дотримуватися насамперед економічних угод з СРСР, насправді маскуючи розгортання німецьких дивізій на Сході з осені 1939 р. [10, с. 246].

День 22 червня у військових кампаніях Третього Рейху був символічним. Рік тому капітулювала Франція. Нацистська Німеччина стала повноцінним господарем Західної і Центральної Європи. Для самого Гітлера дата «22 червня» мала окультне значення. 129 років тому його кумир Наполеон Бонапарт розпочав наступ на Росію. Знаючи фінал наполеонівської кампанії, Гітлер усе одно був переконаний в успіху – стверджує відомий німецький генерал-історик Блюментріт. Посилаючись на Блюментріта, англійський військовий експерт Л. Дейтон відзначив, що фюрера тішив той факт, що група армій «Центр» вела переправу на радянський берег, де на Березині ще зберігалися інженерні споруди 1812 р. [13, с. 504].

Гітлерівський план блискавичної війни не був виключно військовим документом. Адже його політичним меседжем було висунуте завдання боротьби з московсько-єврейським більшовизмом. Дорогу до Голокосту було відкрито. Професор Оксфордського університету К. Кунц стверджує, що підготовку до «остаточного вирішення єврейського питання» нацисти розпочали за 6 років до нападу на Польщу. На вербальному рівні всі вищі посадовці Рейху були долучені до цієї справи

[18, с. 36]. Напередодні німецько-радянської війни Гітлер поставив останню крапку в «українському питанні». Німецький письменник і журналіст К. Х. Абжаген констатує, що Україна означала на цьому етапі для нацистів – лише ресурс та життєвий простір, а українські націонали могли розраховувати тільки на німецькі забаганки. Їх національна головна мета і цілі в розрахунок не бралися [1, с. 206]. Серед ключових питань історіографії Другої Світової війни відомий українсько-канадський історик Т. Гунчак акцентує на доведеному факті, що плани нацистів були відверто протилежні українським прагненням, нацисти розглядали територію України виключно як терен колоніальної експлуатації [11, с. 51].

Шлях до трагедії 1941 р. Збройні сили гітлерівської Німеччини разом з країнами-союзниками III Рейху перед нападом на Радянський Союз налічували 8,5 млн людей. А всього у східному поході нацистів брали участь 5,5 млн осіб, 47,2 тис гармат і мінометів, 4,3 тис танків, близько 5 тис бойових літаків. У Радянських Збройних Силах тільки в західних прикордонних округах перебувало 2,9 млн чоловік, 32,9 тис гармат і мінометів, 14,2 тис танків, 9,2 тис бойових літаків. А всього на червень 1941 р. без мобілізації в лавах Червоної Армії і Військово-морського флоту перебувало 4,8 млн особового складу, 76,5 тис гармат і мінометів, 22,6 тис танків, близько 20 тис літаків [17, с. 219]. Ключові посади нацистського Вермахту займали військові з високим професійним вишколом і практичним досвідом Першої світової війни і наступних військових конфліктів. До першої групи генералітету належали Кейтель, Браухич, Бок, Клюге, Клейст, Рунштедт, до другої – Йодль, Деніц, Паулюс, Гудеріан, Гот, Шернер, Модель. На військову еліту і власну волю Гітлер покладав спрогнозований успіх «бліцкригу». У червні 1941 р. «ахіллесовою п'ятою» Червоної Армії були її вищі військові кадри. Безжалісні сталінські репресії 1937–1938 рр. не тільки вибили високопрофесійних військових, а зчинили злам всього управління Збройних сил Радянського Союзу. Країні і суспільству потрібен був час, щоб на зміну розстріляним воєначальникам прийшло нове покоління полководців: Р. Малиновський, І. Черняхівський, А. Єременко, П. Рибалко, Д. Лелюшенко, К. Москаленко, П. Жмаченко, А. Гречко та ін. Важливо мати на увазі, що до нападу на СРСР нацистська Німеччина відпрацювала механізми плану «Барбаросса» під час військових кампаній в Польщі, Данії і Норвегії, Голландії, Бельгії, Люксембургу, Франції і на

Балканах. До часу Директиви № 21 про напад на СРСР, Німеччина значно посилила своє військове, економічне та стратегічне становище, фактично маючи вирішальний вплив на всю континентальну Європу. Німецькі дивізії були повністю укомплектовані військовими кадрами і бойовою технікою. Офіцерський корпус Вермахту мав серйозні традиції в тактичному, оперативному і стратегічному досвіді управління військами, ще від старої пруської військової школи [14, с. 215]. Що можна сказати про військові кадри Червоної Армії? Враховуючи бойовий досвід під час військових операцій проти Японії на Далекому Сході, трагічної «зимової війни» проти Фінляндії, участь радянських спеціалістів у подіях громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр., можна підсумувати, що тільки 25 % військовослужбовців різних рангів у Червоній Армії мали бойовий досвід, 75 % особового складу такого досвіду не мали [17, с. 23]. На заміну репресованим НКВС офіцерам терміново готувалися нові командні кадри. Як визнавав начальник Військової Академії ім. М. Фрунзе генерал-лейтенант М. Хозин, з 610 слухачів Академії 1938 р. до навчання було зараховано 453 чоловіка, які мали негативні оцінки [6, с. 94–95].

Кожне німецьке ударне угруповання мало чітко побудовану структуру і план дій. Спочатку німецька авіація «хвилями» наносила потужні удари по фронту й тилах ворога. На другому етапі «бліцкригу» в бій вступала артилерія, знищуючи укріплення ворога та придушуючи його морально й психологічно, зрештою, в наступ переходили танки та самохідні гармати, за якими швидко рухалися мотопіхота, польова артилерія, машини з сухопутними частинами Вермахту, запасами боєприпасів і палива. Наступ на землі постійно координувався з авіацією, за допомогою якої вивірялися дії штабів різних родів військ та забезпечувалося прикриття від ворожої авіації. В результаті комбінованого удару авіації, артилерії, бронетанкових частин Вермахту й усіх сухопутних підрозділів відбувалося «розсічення» основних сил противника з подальшим фланговим оточенням і створення «котлів» оточення. Така тактика та стратегія німецького Генерального штабу давала можливість повністю нівелювати чисельну перевагу ворога в живій силі й техніці.

Напередодні війни радянське командування було достатньо ознайомлене зі стратегією і тактикою генералів Вермахту. На грудневій нараді вищого командного складу РСЧА в 1940 році командувач Західним особливим військовим

околом генерал-полковник Д. Павлов заявив: «Наші погляди на застосування танків виявились найбільш правильними і знайшли підтвердження в діях німецьких танкових з'єднань у Польщі й на Заході. Німці нічого не вигадали. Вони взяли те, що у нас було» [5, с. 212].

Але факт залишається фактом. Нацистська Німеччина та її союзники на 22 червня 1941 р. в повному обсязі здійснили стратегічне розгортання своїх ударних угруповань біля західних кордонів СРСР. Кожному військовому підрозділу Вермахту та СС (з'єднання, частина) були поставлені конкретні завдання на оточення чи знищення радянських військ. Щодо Радянського Союзу, то стратегічне розгортання Червоної Армії в умовах військової загрози тільки почалось. Як стверджував російський історик В. Анфілов, до 15 червня з другого ешелону й резервів Західних військових округів, яких налічувалося 32 дивізії, в райони дислокації до початку військових дій встигли прибути 4–5 дивізій. Ці заходи відбувалися під постійним тиском Й. Сталіна, який особисто втручався в справи Наркомату оборони і Генштабу. Жорстка вказівка з Кремля категорично забороняла військам укріпрайонів займати визначені за планом оборони позиції, винятком могли стати тільки охорона спецоб'єктів та їх патрулювання [2, с. 204–205]. До трагічного дня 22 червня неминуче вели дві складові: політична та військова. В умовах тоталітарної держави думка Сталіна вважалась вищою компетенцією політичного і військового керівництва країни. Кремлівський диктатор категорично відкидав повідомлення розвідок НКВС, РСЧА, ВМФ, Комінтерну, НЗС про підготовку Німеччини до нападу на СРСР. Міркування Сталіна зводились до того, що Німеччина не воюватиме з СРСР, поки не переможе Англію. Як покажуть наступні події, самовпевненість кремлівського вождя стане для країни фатальною. Аналіз європейських військових подій довів: захопивши Францію, Гітлер фактично домінував у Європі, хоча битву за Англію він безнадійно програв. Як вважав відомий історик-антисталініст Д. Волкогонов, другий великий прорахунок Сталіна полягає в царині оперативно-стратегічної галузі. Напередодні війни Наркомат оборони і Генеральний штаб на основі здобутих розвідкою матеріалів безпомилково визначив головний напрям нацистського «бліцкригу»: через Мінськ на Москву. Диктатор розкритикував задум військових: «Мені не зовсім зрозуміла установка Генерального штабу на зосередження зусиль на Західному фронті... Думаю, однак, що для німців

особливо важливий є хліб України, вугілля Донбасу. Тепер, коли Гітлер утвердився на Балканах, наймовірніше, що він готуватиме удар на Південно-Західному напрямі». Генеральному штабу було наказано переопрацювати план і доповісти його остаточний варіант [7, с. 131]. Одночасно з підготовкою нового варіанту плану за вказівки Сталіна Генеральний штаб розробив концептуальний документ «Міркування про основи стратегічного розгортання збройних сил на Заході й на Сході на 1940–1941 роки». Основною військовою небезпекою визначалась Німеччина. У «Міркуваннях...» і плані оборони передбачалося шиккування радянських військ у три стратегічні ешелони в глибину від 100 до 300 км від кордону. Безумовно враховувався досвід Вермахту в Європі зі знищення основних сил ворога в прикордонних боях. Водночас радянське військове планування не враховувало можливості швидкого висунування другого і третього (резервного) ешелону й тилу до кордонів. За умови низької прохідності залізниць і проблем з дорогами в СРСР здійснити такий маневр швидко було неможливо. Саме ці обставини призвели до того, що з'єднання Червоної Армії в перші дні війни діяли розпорошено, а гітлерівці, створивши на напрямках головного удару чотири- і п'ятикратну перевагу над радянськими військами, одержали можливість бити їх по частинах [7, с. 132]. Британський військовий експерт Б. Ліддел-Гарт та прихильники його історичної школи стверджують, що напередодні війни радянське керівництво не мало конкретного плану на випадок нападу Німеччини. Накреслені проекти Наркомату і Генштабу визначало розгортання Збройних Сил СРСР, яке з перших годин війни стало неможливим, враховуючи активні дії Вермахту [21, с. 489–490]. Аналіз ситуації, яка склалася на радянсько-німецькому фронті з перших днів війни, не знімає відповідальності з Наркомату оборони та військового керівництва різних рівнів. Історик В. Шерстньов, посилаючись на архівну документацію, наводить звіт «Про результати перевірки бойової підготовки за зимовий період 1941 р. війська Червоної Армії», підписаний С. Тимошенко та Г. Жуковим 17 травня 1941 р. Фрагменти цього звіту напередодні війни вражають:

1. Навчання бійців і командирів відбувається відірвано від основних завдань...
2. Вогнева підготовка стоїть на низькому рівні...
3. Взаємодія родів військ ... відпрацьована недостатньо і погано.

4. Підготовка радистів до цього часу стоїть на низькому рівні.

5. Артполки ведення вогню з відкритих позицій прямим наведенням не оволоділи... [29, с. 191].

Рівень виконавської дисципліни у військах в умовах зростання військової загрози теж викликає чимало запитань. 19 червня нарком оборони С. Тимошенко наказом по військам поставив завдання з маскування аеродромів, парків машин, баз, складів, розсередження літаків на аеродромах, а також маскування артилерійських і механізованих частин. Але цей наказ з невідомих причин так і залишився невиконаним [12, с. 38]. У трагедії 1941 р. є ще одні обставини, на які історики раніше практично не звертали уваги. На думку дослідника М. Солоніна, в управлінні РСЧА існувала не тільки недоцільність і злочинна недбалість. Посилаючись на документи маршала Г. Жукова, автор натякає на роботу гітлерівської агентури й на зраду серед найвищих владних працівників. Але довести ці факти при збереженні в РФ основного масиву документів з грифом «таємно» складно [27, с. 148]. Політична короткозорість і примітивізм виявились у політико-виховній роботі з військовими. В засобах масової інформації постійно культивувалися думки, що пролетаріат Європи і, в першу чергу, німецький робітничий клас ніколи не допустить агресії проти СРСР та в випадку війни стане на захист «першої в світі державі робітників і селян» [19, с. 187]. Неже йшли жорстокі червневі бої в районі міста Львів, а бійці 8-го механізованого танкового корпусу запитували комісара Попеля: «Як почувася себе німецький робітничий клас? Чи не підняв він повстання проти Гітлера?» [24, с. 196].

Радянсько-німецький фронт у 1941 р. Радянський історичний конструкт був драматичним, героїко-патріотичним зображенням початку Великої Вітчизняної війни. Для сучасних прихильників історичного мейнстріму початковий період німецько-радянської війни дегероїчний: розтрощені на аеродромах радянські літаки, спалені вздовж доріг тисячі радянських танків і машин, нескінченні колони виснажених, морально пригнічених червоноармійців і, звісно, переможний нацистський марш на Схід по теренах Радянського Союзу. Справді, перший вогняний смерч і наступний потужний наступ Армії Вермахту для більшості радянських бійців та командирів виявився несподіваним. У документах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (КМФ-8) зберігаються протоколи допиту німцями перших радянських військовополоне-

них, які, власне, передають атмосферу першого дня війни.

«Запитання до полоненого Андрія А.: Як ти довідався, що почалася війна з Німеччиною? Відповідь: Коли німці почали бомбардувати, усі подумали, що почалася війна з Німеччиною. Але командир сказав, що цього не може бути, оскільки з Німеччиною укладено мирний договір.

Запитання до полоненого Кузьми Т.: Які завдання було поставлено – наступати, оборонятися, атакувати? Відповідь: лейтенант сказав, що коли німці будуть наступати дати зелену ракету. Він не знав, треба наступати чи ні. Наказу не було» [цит. за: 20].

Але шок від першого удару швидко минув. І генерал-фельдмаршал Ф. Гальдер зробив перший запис у воєнному щоденнику (звернемо увагу на дату й час): «22 червня, 13.30... після першого «стовбняка» противник перейшов до активних дій» [9, с. 23].

Панорамний огляд ситуації літа – осені 1941 р. буде якісно неповним, якщо не залучити до військового аналізу німецькі джерела, які в сучасному історичному дискурсі на рівні фактів і аргументів відіграватимуть важливу роль. Гітлерівський генерал-стратег К. Типпельскірх, аналізуючи перші три тижні війни на Східному фронті, коли здавалося, що Вермахт триумфально рухається по радянських теренах, зробив тривожний для німців висновок: на 10 липня, вочевидь, окреслилася ситуація на театрі військових дій. Німецька армія здобула значних успіхів на центральному напрямку, в Білорусі, чого не можна сказати про здобутки групи армій «Північ» та «Південь». Спроба захопити Ленінград і знищити армії росіян в Україні захлинулися [28, с. 75].

Важливе місце в руйнуванні та прориві радянської системи оборони відігравали СС, які у військових здобутках конкурували з Вермахтом і мали переваги у вишколі, всіх видах озброєння та іміджі «непереможних». Війська СС брали участь у всіх найбільш значущих битвах літа – осені 1941 р. в Україні. На окупованих радянських територіях вони наочно уособлювали нацистський «новий порядок», коли разом з айнзацгрупами СС брали участь у масових вбивствах мирного населення, злочинах проти людства і людяності. Англійський історик-ослідник Р. Батлер, чий відомі праці з історії військ СС побудовані на беззаперечному джерельному матеріалі, звертає увагу на те, що безжалісні дії вояків Гітлера спричинили вибух партизанської війни на початковому етапі німецько-радянської війни.

І цей «новий фронт» становив смертельну небезпеку для німців [3, с. 53].

Справді, влітку – восени 1941 р. з'являться перші накази генерал-фельдмаршала В. Кейтеля про боротьбу з рухом Опору на окупованих територіях. «Мала війна», як називав Кейтель партизанський рух, через рік перетвориться на велику «лісову війну» проти німців [16, с. 308].

Важливі висновки й узагальнення наводять німецькі історики. Вони, власне, визнають, що з початком нацистської навали на СРСР у тилу Вермахту швидко формувалися партизанські загони, які нападали на ешелони, мости, склади боєприпасів, лінії зв'язку та німецькі підрозділи. Так, партизани перетворилися на неочікуваного, небезпечного ворога, який ніякими військовими планами до початку війни не прорахувався [4, с. 138].

Для об'єктивного осмислення трагічних подій 1941 р. і вірних авторських висновків мають вагомий історичний сенс роздуми над минулим відомого американського політика і державного діяча М. Олбрайт: «Відстані і клімат дали вирішальну стратегічну перевагу. Кожна миля заглиблення німців уперед подовжувала їхні шляхи постачання, а кожний тиждень, що минав, приносив короткі дні, холодніші вітри, більше дощу, а від жовтня – й снігу. Коли розвіялася несподіванка нападу воїни Третього Рейху вперше опинилися в справжній битві» [22, с. 108]. Є ще одна важлива деталь, на яку не можна не звернути увагу. В середині 1930-х рр. на гіпотетичне запитання «Кому буде допомагати Велика Британія на випадок війни між Німеччиною та СРСР?» майбутній британський лідер В. Черчилль відповів: «Ми будемо допомагати і виступимо на боці жертви агресії». З початком гітлерівського нападу на СРСР Вінстон Черчилль розвернув Англію в бік підтримки Радянського Союзу, тим самим поклавши початок створенню Антигітлерівської коаліції [8, с. 333–334]. 8 липня 1941 р. в особистому посланні радянському керівництву британський прем'єр висловив захоплення безпрецедентною мужністю та героїзмом, які Чер-

вона Армія проявила в опорі «неспровокованому та безжалісному вторгненню нацистів» [23, с. 17].

Висновки. Військово-історичний наратив, до якого долучилися зарубіжні дослідники, є важливим фундаментом для розуміння першого періоду німецько-радянської війни і займає вагоме місце в сучасному дискурсі полі.

Гітлерівський Вермахт перевершив РСЧА у військово-стратегічному плануванні бойових дій, випередив у розгортанні своїх ударних угруповань, у матеріально-технічному забезпеченні потреб армій, у комплектуванні бойових частин досвідченими, з професійним досвідом, кадрами.

Вся правда про трагедію 1941 р. полягає в тому, що Червона Армія зустріла гітлерівську навалу без загального військового плану, як на випадок можливого упереджувального удару по німецьких військах, котрі сконцентрувалися на польських теренах, без плану стратегічної оборони, якщо ворог наважився б раптово напасти на СРСР. Масовий випуск офіцерських кадрів навчальними військовими закладами напередодні війни не зміг відновити радянський офіцерський корпус, який загинув під час сталінських репресій 1937–1938 рр.

Плануючи напад на СРСР, гітлерівські стратеги припустилися фатальних помилок. План «Барбаросса» не враховував реального політичного і військового потенціалу Радянського Союзу та мобілізаційні можливості країни. Поза планом залишалися географія війни, довжина території СРСР та особливості клімату. Значна частина радянського суспільства з болем і гіркотою зустріла звістку про початок війни, передчуваючи горе, яке несе нацистська навала, стала на захист рідної землі всупереч прогнозам генералів Вермахту. Військова і расова політика Третього Рейху були своєрідним каталізатором піднесення антинацистського руху Опору. В червні 1941 р. Гітлер зазнав геополітичної поразки, коли на підтримку Радянського Союзу виступили уряди США та Великої Британії. Ця подія остаточно змінила характер Другої Світової війни на визвольну і справедливу з боку всіх волелюбних народів антигітлерівської коаліції.

Список літератури:

1. Абжаген К. Х. Адмирал Канарис. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 384 с.
2. Анфилов В. Дорога к трагедии сорок первого года. М. : А. Копов, 1987. 304 с.
3. Батлер Р. История пятой дивизии СС «Викинг» 1941–1945. М. : Хранитель, 2006. 192 с.
4. Блейер В., Дреслер К., Ферстер Г., Хасс Г. Германия во Второй мировой войне. М. : Воениздат, 1971. 432 с.
5. Бобылев П., Бокарев В., Липицкий С. и др. Советские вооруженные силы. Вопросы и ответы. Страницы истории. М. : Политиздат, 1987. 416 с.

6. Винниченко М., Рунов В. «Линия Сталина» в бою. М. : Яуза, Эксмо, 2000. 352 с.
7. Волкогонов Д. Триумф і трагедія. Політичний портрет Й. В. Сталіна. У 2 кн. Кн. 2. К. : Політична література України, 1990. 671 с.
8. Галушка А. Черчилль. Великие личности в истории. Харьков : Клуб семейного досуга, 2019. 352 с.
9. Гальдер Ф. Военный дневник. 22.06.1941–24.09.1942. М. : Олма-Пресс, 2004. 650 с.
10. Грайнер Х. Военные компании Вермахта. Победы и поражения 1939–1943. М. : Центрполиграф, 2011. 383 с.
11. Гунчак Т. Ключові проблеми історіографії Другої світової війни : збірник статей. К. : УВС ім. Ю. Липи, 2011. 225 с.
12. Дайнес В. 1941 год. Победы. М. : Яуза, Эксмо, 2009. 576 с.
13. Дейтон Л. 2000. Вторая Мировая война: ошибки, промахи, потери. М. : Эксмо-Пресс, Эксмо-Маркет. 672 с.
14. Деметр К. Германский офицерский корпус в обществе и государстве 1650–1945. М. : Центрполиграф, 2007. 383 с.
15. Єсельчик С. Український досвід Другої світової війни. К. : Медуза, 2020. 268 с.
16. Кейтель В. Размышления перед казнью. Смоленск : Русич, 2000. 608 с.
17. Кривошеев Г., Андроников В., Буриков П. и др. Россия и СССР в войнах XX века. Статистическое исследование. М. : Олма-Пресс, 2001. 608 с.
18. Кунц К. Совесть нацистов. М. : Ладомир, 2000. 398 с.
19. Лазаров В. 22 июня 1941. Другата версия. Велико-Търново. Абагар, 2000. 463 с.
20. Левітас Ф. В ті червневі дні. *Київський вісник*. 22 червня 1991.
21. Лиддел-Гарт Б. Энциклопедия военного искусства. М. ; СПб. : АСТ, 1999. 656 с.
22. Олбрайт М., Вудворт Б. Фашизм: засторога. К. : Форс Україна, 2019. 352 с.
23. Переписка Председателя Министров СССР с Президентами США и Премьер-Министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. 1976. Т. 1. М. : Политиздат. 471 с.
24. Поздеева Л. Война и общество в XX веке. Кн. 2. М. : Наука, 2008. 676 с.
25. Раушнинг Г. Говорит Гитлер. Зверь из бездны. М. : МИФ, 1993. 382 с.
26. Снайдер Т. 20 уроков XX века. О тирании. М. : АСТ, 2018. 192 с.
27. Солонин М. 22 июня: Анатомия катастрофы. М. : Яуза, Эксмо, 2011. 480 с.
28. Типпельскирх К., Киссельринг А., Гудериан Г. Итоги Второй Мировой войны. Выводы побежденных. СПб. ; М. : Полигон, 1998. 634 с.
29. Шерстнев В. Трагедия сорок первого года. Документы и размышления. Смоленск : Русич, 2005. 528 с.

Ramazanov Sh.Sh., Levitas F.L. JUNE 22, 1941 IN THE HISTORICAL FILES OF FOREIGN HISTORIOGRAPHY

The events of World War II and its component – the German-Soviet War do not lose their significance more than 75 years after its end and remain a field for fraught scientific debate in the society. Historical lessons of the past tragedy must be studied from all angles and interpreted objectively. The European choice of Ukraine stimulates the national scientists not to ignore thorough military historical research of the specialists from near and far abroad, and results of this objective studies must be taken into consideration in the contemporary Ukrainian historical discourse. Characteristics and evaluations of the foreign colleagues are not only important in view of reconstruction of the historical events, but also from the scientific and cognitive perspectives of research of World War II, overcoming various myths and political prejudices.

In retrospective evaluations, the information contained in the article concerns security of the contemporary Ukraine, as far as it demonstrates what political, military and propaganda tools can be implemented by an aggressor:

The article reveals a wide range of problems: political and diplomatic maneuvers of the USSR and Germany on the eve of the war, strategic plans of the Workers and Peasants' Red Army and the Wehrmacht, events on the German-Soviet front in June-December 1941, which are covered in foreign historiography, first of all, in the Anglo-American and German one.

The authors of the article made the conclusion that the science of contemporary military-historical research in Ukraine clearly contrasts with the existing foreign narratives. Therefore, foreign experience and historical practices of the colleagues from near and far abroad enable to expand drastically the field for scientific discourse, to fill it with the meaningful material and from the point of pluralism of opinions, to give the right answers for the problematic issues.

Key words: foreign historiography, german-soviet war, the WPRO (Workers' and Peasants' Red Army), Wehrmacht, «lightning war», «Barbarossa» plan, Holocaust.